

УДК 373:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/30.212598>**Надія СКРИПНИК,***orcid.org/0000-0002-6847-200X*

кандидат філологічних наук,

завідувач кафедри української філології

КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

(Вінниця, Україна) *Nadiyvnuia@gmail.com*

РОЛЬ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У МОВЛЕННЄВОМУ РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ

У розвідці розглянуто проблему удосконалення лексичної компетентності студентів-словесників у процесі мовленнєвого розвитку під час вивчення мовознавчих дисциплін, запропоновано шляхи її розв'язання і відповідні методичні рекомендації. Актуальність теми зумовлена сучасними тенденціями в освіті. Одним із основних завдань підготовки студентів гуманітарно-педагогічного коледжу є формування професійно-мовленнєвої компетентності як необхідної умови мовно-фахової стабільності, мовленнєвої культури, якісної організації освітнього процесу. Розвиток лексичної компетентності визначено як поетапне засвоєння лексичних понять у мовній системі, сформованість мовленнєвих лексичних умінь і навичок, здатність застосувати їх у комунікативно-мовленнєвій діяльності. Наголошено, що ефективність вивчення лексичних понять у мовній підготовці студентів залежить від рівня професійної освіти, мовленнєвої компетентності й лінгвометодичної майстерності педагога-словесника. На основі студіювання наукової літератури виокремлено методи і прийоми (пояснення, евристична бесіда, спостереження над мовою, робота з підручником, пояснювально-ілюстративні, інтерактивні, проблемно-пошукові, ігрові, практичні завдання) засвоєння основ лексикології у межах удосконалення лексичної компетентності на заняттях з української мови. Акцентовано увагу на комплексному підході у вивченні нових лексичних понять (на основі мовних, мовленнєвих вправ); у формуванні комунікативних умінь (уміння застосовувати лексичні одиниці в процесі спілкування, у побудові діалогів, монологів). Одним із основних завдань майбутнього учителя є попередити лексичні помилки в усному і писемному мовленні молоді за допомогою систематичного виконання відповідних вправ. Обґрунтовано важливість вивчення лексичного матеріалу, бо він розширює знання здобувачів освіти про мову, ознайомлює з одиницею мови, тобто є головним джерелом збагачення словника суб'єктів освітнього простору. З'ясовано, що підготовка сучасного викладача у закладах вищої освіти зорієнтована на формування професійних компетентностей, потребує чітко визначених освітніх цілей і мотивів, організації та проектування психолого-педагогічних умов освітнього процесу, спрямованого на фахівця з сучасним типом професійно-мовленнєвого мислення, здатного до дієвого особистісного саморозвитку та самореалізації.

Ключові слова: вища освіта, мовна компетенція, лексична компетенція, словниковий склад мови, мовленнєва діяльність.

Nadiia SKRYPNIUK,*orcid.org/0000-0002-6847-200X*

Candidate of Philological Science,

Head of the Ukrainian Philology Department

Communal Higher Education Institution "Vinnytsia Humanities Pedagogical College"

(Vinnytsia, Ukraine) *Nadiyvnuia@gmail.com*

THE ROLE OF LEXICAL COMPETENCE IN THE SPEECH DEVELOPMENT OF STUDENTS OF THE HUMANITIES PEDAGOGICAL COLLEGE

The problem of improving lexical competence of students-philologists in the field of speech development in the study of linguistic disciplines is considered in the research, ways of its solving and corresponding methodical recommendations are offered. The relevance of the topic is due to current trends in education. One of the main tasks of preparing students of the liberal arts and pedagogical college is the formation of vocational and vocational competence as a necessary condition for linguistic and professional stability, speech culture and high-quality organization of the educational process. The development of lexical competence is defined as the gradual acquisition of lexical concepts in the language system, the formation of speech lexical skills, the ability to apply them in communication and speech activities. It is emphasized that the effectiveness of learning lexical concepts in the language training of students depends on the level of vocational education, speech competence and linguomethodical skills of the teacher-philologist. On the basis of the analysis of scientific literature, methods and techniques of mastering the basics of lexicology (explanation, heuristic conversation, language observation, textbook, explanatory-illustrative, interactive, problem-search, game, practical tasks) are highlighted within the improvement of lexical competence in the Ukrainian language classes. Emphasis is placed on a comprehensive

approach in the study of new lexical concepts (based on language, speech exercises); in the formation of communicative skills (the ability to use lexical units in the process of communication, in the construction of dialogues, monologues). One of the main tasks of the future teacher is to prevent lexical errors in the oral and written speech of young people through the systematic performance of appropriate exercises. The importance of studying lexical material is substantiated, because it enhances the knowledge of language learners, introduces a unit of language – a word, lexical material is the main source of enrichment of the vocabulary of subjects of educational space. It has been found out that the training of a modern teacher in higher education institutions is oriented on the formation of professional competencies, requires clearly defined educational goals and motives, organization and design of psychological and pedagogical conditions of the educational process, aimed at a specialist with a modern type of vocabulary personal self-development and self-realization.

Key words: higher education, language competence, lexical competence, language vocabulary, speech activity.

Постановка проблеми. Внутрішньомовний процес реагування на сучасні явища у житті носіїв мови, на формування професійної культури, важливими складниками якої, безперечно, є мовленнєва компетентність та комунікативна досконалість, – актуальне завдання вищої освіти.

У ХХІ столітті значно зросла проблема розробки ефективного вивчення української мови для учасників освітнього процесу із урахуванням нового підходу до освіти, який ставить у пріоритет не теоретичні знання, а практичне освоєння набору компетенцій – умінь, навичок, що допомагають у різноманітних сферах сучасного життя.

Гуманізація освіти потребує також і психологізації педагогічного спілкування, підвищення рівня мовленнєвої компетентності майбутнього вчителя української мови та літератури. А удосконалення професійно-мовленнєвої компетентності є важливим компонентом фахової підготовки педагога. Нині комунікативні сфери українського слова постають перед мовленнєвим загальом не тільки благодатним простором для висловлення думок і почуттів, але й вимогливим арбітром умілої реалізації багатьох можливостей української мови, зокрема і лексичних мовленнєвих навичок.

Аналіз досліджень свідчить, що питання лексичної підготовки здобувачів освіти засобами традиційного навчання української мови досліджують М. Вашуленко, О. Горошкіна, Т. Груба, Н. Дика, С. Караман, О. Караман, О. Кучерук, В. Новосьолова, О. Семенов, І. Хом'як та інші.

Мета дослідження – розкрити сутність і зміст лексичної компетенції в контексті мовленнєвого розвитку студентів гуманітарно-педагогічного коледжу; з'ясувати стратегії, підходи до формування лексичної компетенції та вплив ефективних засобів навчання на збагачення словника студентів-філологів.

Задля реалізації мети поставлено такі **завдання**: визначити теоретичні аспекти понять «компетенція», «компетентність», «лексична компетенція», «лексична компетентність» у освітньому процесі та охарактеризувати погляди різних учених на їх трактування; встановити роль лексичної компе-

тенції у процесі вивчення української мови, дослідити етапи та традиційні способи її формування; запропонувати методичні рекомендації для формування лексичної компетенції студентів-філологів засобами електронного, мобільного, традиційного навчання та можливості їх поєднання.

Методи та прийоми розвідки: описовий (для планомірного виокремлення ознак аналізованого фактичного матеріалу), теоретичний аналіз (для вивчення реалізації лексичної компетенції вербальними та невербальними засобами), синтез та узагальнення даних, метод словникової дефініції (для удосконалення словникового запасу та виразності мовлення студентів і форм його взаємодії).

Успішне опанування мовленнєвою компетенцією, а вона передбачає сформованість фонетичної, лексичної, граматичної, діалогічної компетенцій, дозволяє застосовувати її у різних ситуаціях у процесі комунікації. У нашій розвідці ми акцентуємо увагу на удосконаленні лексичної компетенції у студентів гуманітарно-педагогічного коледжу. Адже спостереження над мовленням студентів під час навчання мовознавчих дисциплін показали, що у багатьох учасників освітнього процесу недостатній лексичний запас слів, а мовлення одноманітне, безобразне, невиразне, і їм важко чітко сформулювати і висловлювати свої думки.

Виклад основного матеріалу. Сучасний учитель повинен уміти виконувати прості комунікативно-мовленнєві завдання, логічно формулювати свої думки, вести дискусію, переконувати, відстоювати власну думку, доречно використовувати мовні засоби відповідно до комунікативної ситуації, наочний матеріал та інші медіазасоби.

Лексика кожної мови являє собою чітко упорядковану систему слів, а їх групування відображає різні підходи до вивчення словникового складу мови. Скільки слів у мові? Як вони виникли? Яке значення слова давніше, а яке з'явилося пізніше? Чому запозичуються слова з інших мов? Як довго живуть слова? Як виникає образне значення слова? Ці та інші питання про життя і роль

слова розглядаються в розділі сучасної української літературної мови, який називається лексикологією і може сприяти увиразненню мовлення студентів. З огляду на це сформованість у здобувачів освіти мовленнєвих лексичних умінь і навичок, засвоєння лексичних дефініцій, а також здатність застосувати їх у процесі спілкування можна визначити як розвиток лексичної компетенції.

Значення понять «компетентність» і «компетенція» є різними, однак взаємопов'язаними. Компетенція – загальнонавчаний термін, що походить від латинського “competentia” (зустріч, згода, симетрія), “competere” (відповідати, підходити) (Merriam-Webster, 2011–2018).

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови надаються такі визначення поняття компетенція: 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи (Велик. тлум. словник СУМ, 2001: 443). Слід зауважити, що, проаналізувавши дослідження науковців, було з'ясовано, що у своєму найширшому значенні термін «компетенція» означає достатнє володіння знаннями, судженнями або навичками, що є необхідними для професійної, якісної освітньої підготовки майбутніх педагогів (засвоєні у процесі навчання навички, знання, уміння, досвід), а отже, продуктивної дії стосовно певних процесів чи предметів і для подальшої результативної мовленнєвої діяльності у різноманітних сферах діяльності суспільства.

Компетентність, як зазначає педагог Ф. Шаріпов, – це сукупність характеристик особистості, що дозволяють їй виконувати визначену діяльність, яка спрямована на вирішення завдань у освітньому процесі (Шаріпов, 2012: 44). Отже, компетентність – це загальна сукупність набутих у процесі навчання компетенцій, якими учасники освітньої діяльності спроможні оперувати як у процесі здобуття освіти, так і у конкретних життєвих ситуаціях.

За В. Новосоловою, лексична компетентність – це складник мовної компетентності, який полягає в усвідомленому й умотивованому оволодінні лексичними засобами мови й умінні користуватися ними. Науковець слушно зазначає, що лексична компетентність передбачає не лише наявність багатого словникового запасу, а й уміння використовувати наявні в активі лексичні елементи в процесі мовлення для вираження своєї позиції й ставлення до сказаного, здатність варіювати лексичними засобами залежно від сфери й ситуації, у яких відбувається комунікативний процес (Новосолова, 2014: 19).

Н. Горбунова зауважує, що лексична компетенція – це здатність миттєво викликати з тривалої

пам'яті еталон слова залежно від конкретного мовленнєвого завдання та включати це слово в мовленнєвий ланцюг. Лексична правильність мовлення визначається сталістю лексичних мовленнєвих навичок, таких як розпізнавання і розуміння лексичних одиниць активного і пасивного мінімумів під час аудіювання і говоріння (Горбунова, 2010: 87).

Спираючись на дослідження означеної проблеми (О. Аматыєва, А. Богуш, Н. Гавриш, С. Ніколаєва та інші), запропонуємо власне узагальнене визначення лексичної компетенції – це сума знань, яку здобувають суб'єкти освітнього процесу на знаннях, здібностях, одержаних у процесі засвоєння основ лексикології.

У нашому дослідженні слід акцентувати увагу, а також розрізняти мовну і мовленнєву компетенції. Мовна компетенція – це засвоєння та усвідомлення мовних норм, що історично склались у фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці, та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності, а мовленнєва компетенція – це вміння адекватно й доречно спілкуватись мовою в різних життєвих ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання), розповідати, пояснювати, розмірковувати, оцінювати, використовувати як мовні, так і позамовні засоби (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності, форми ввічливості (мовленнєвий етикет); спостерігати за своїм мовленням та мовленням інших, виправляти помилки, дотримуючись загальної культури мовлення, прагнення творчо самореалізуватися (Богуш, 2013: 23).

Зауважимо, що мовленнєві лексичні навички лежать в основі усіх видів мовленнєвої діяльності, а тому слід формувати у студентів лексичні навички аудіювання, говоріння, читання та письма. Таким чином, важливою передумовою оволодіння професійно зорієнтованою комунікативно-мовленнєвою компетентністю можна вважати лексичну компетенцію (здатність особистості до коректного оформлення своїх висловлювань і розуміння мовлення інших, яка формується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок, знань та лексичної усвідомленості).

Американський спеціаліст із методології викладання мов П. Нейшен припускає, що знання лексичної одиниці знаходиться далеко поза межами засвоєння лише його значення, адже воно охоплює вивчення письмової форми та вимови, віднесеності до тієї чи іншої частини мови (іменник, прикметник, дієслово, займенник, сполучник), частоту використання (неологізми, діалектизми, архаїзми, професіоналізми), сполучуваність

з іншими членами речення, реєстр (формальне / неформальне, технічне / загальне) та асоціативність (встановлення зв'язків між словами та предметами / явищами навколишнього світу) (Nation, 2001: 23). Нині актуальним і необхідним аспектом вивчення й удосконалення мови та мовлення студентів-філологів є збагачення словникового запасу з урахуванням вищезазначених аспектів, якому сприяє процес набуття лексичної компетенції, що є одним зі складників комунікативно-мовленнєвої компетенції.

Запорукою лексичної компетенції є розвиток необхідного словникового запасу, який учасники освітнього процесу можуть удосконалити через використання у навчальній діяльності словників (довідкове видання упорядкованого переліку мовних одиниць (слова, словосполучення, фрази, терміни, поняття, знаки, імена, синоніми, антоніми тощо), доповнених відповідними довідковими даними), метод словникової дефініції сприяє формуванню лексичної компетенції, а відповідно й увиразненню мовлення майбутніх педагогів.

Лексика вивчається не для того, щоб її просто знати, а для того, щоб спілкуватися, користуючись нею у взаємозв'язку з іншими засобами: фонетичними, граматичними, невербальними. Варто зосередити увагу на різноманітних способах формування рецептивних (сприймання, розуміння, розпізнавання слів у тексті) та репродуктивних (використання слів у мовленні чи на письмі) лексичних навичок, що стануть основою для створення лексичних умінь (лексичної усвідомленості) – здатності студента гуманітарно-педагогічного коледжу не лише до запам'ятовування лексичної одиниці, але й до її активного використання у неспідоготовлених чи підготовлених актах мовлення залежно від ситуації (Метод. навч., 2013: 233).

Аналіз наукового фонду з досліджуваної проблеми свідчить про те, що до лексичних знань відносять знання: усної й письмової форм слова; денотативного і конотативного значень; відносної цінності слова або його здатності мати антоніми, синоніми, омоніми, пароніми, стилістичну, соціокультурну та національну забарвленість; синтаксичної й лексичної цінності слова; правил словотвору (складання слів тощо); типів словників; основних понять, пов'язаних зі структурою слова: корінь, префікс, суфікс.

Отже, лексика, яка засвоєна учасниками освітньої діяльності у процесі навчальної роботи, складає його реальний словник лексичного мінімуму.

До складу навчально-методичних комплексів входить підручник (основне навчальне видання із систематизованим викладом дисципліни, що відповідає офіційно затвердженій навчальній про-

грамі), який є оптимальним засобом навчання і може впливати на формування лексичної компетенції студентів, а тому вважаємо доцільним здійснювати виконання вправ і завдань, що вміщені у підручниках і посібниках.

Оскільки рецептивні та продуктивні види мовленнєвої діяльності тісно пов'язані між собою, було б доречно забезпечити опрацювання лексики не лише в усному (говоріння, читання, аудіювання) мовленні, але й на письмі. Задля покращення лексичної компетенції, рекомендуємо дати здобувачам освіти індивідуальне науководослідне завдання відповідно до теми освітньо-професійної програми з фахової дисципліни, яке вони можуть презентувати на занятті: кожен може обрати перегляд презентації, соціально-культурний відеоролик, рекламу, промову, лекцію, зробити письмовий переказ, прочитати його перед аудиторією (перевірка увиразнення мовлення), поділитися думкою щодо переглянутого матеріалу та вигадати запитання для одногрупників.

Методи, прийоми і види освітньої діяльності диференціюються відповідно до профілю навчання і все більше набувають форм, наближених до реальних умов комунікації. Сьогодні широко використовуються, скажімо, особистісно-орієнтоване навчання, творчі, проектні, групові, інтерактивні форми роботи студентів, тобто ефективним є розвиток інтегративного підходу, а отже, навчання має відбуватися у діяльності. Так, використання в освітній діяльності Інтернет-технологій значно підвищує мотивацію навчання в сучасній молоді, дійсно допомагає більш продуктивно впроваджувати інноваційні педагогічні технології.

Майбутній фахівець повинен володіти професійною мобільністю, оперативно реагувати на постійно виникаючі зміни в практичній та науково-мовленнєвій діяльності.

Представлення навчального матеріалу за допомогою технічних засобів використовується давно. Нині найбільш вражаючими є досягнення в сфері презентації виучуваного матеріалу, а використання інформаційно-комунікаційних технологій є необхідним компонентом у розвитку сучасних форм та методик. Українська мова – це предмет, де наочність є головним засобом для повного засвоєння запропонованого матеріалу, за допомогою ЕОМ легше розуміються процеси і явища.

Необхідним компонентом викладання сучасних лінгвістичних дисциплін є застосування нових інформаційних технологій. Наприклад, викладачі й студенти у професійній діяльності можуть використовувати ІКТ для взаємного обміну інформацією у процесі реалізації завдань дистанційного навчання

та виконання освітніх телекомунікаційних проєктів. Корисними є використання відеоконференцій, під час проведення яких викладач і студенти у процесі обговорення в режимі online найбільш актуальних питань навчання із розділу «Лексикологія» відшліфують та модернізують здобуті раніше уміння та навички з лексики української мови.

Можна зробити припущення про те, що розвиток лексичної компетенції студентів у поєднанні з традиційними, інноваційними технологіями навчання дає змогу значно ефективно перевірити формування лексичного компоненту мовленнєвих умінь у процесі розвитку вмінь в аудіюванні, говорінні, читанні і письмі.

Висновки. Використання різних вправ та завдань на заняттях із мовознавчих дисциплін

не тільки сприяє розвитку зв'язного мовлення, збагачує професійний словник майбутніх педагогів, а й створює умови для удосконалення лексичної та зародження мовленнєвої компетентності національно свідомої особистості.

Отже, лексична компетенція студентів-філологів утворюється в результаті поетапного та цілеспрямованого процесу оволодіння фаховими знаннями, уміннями й навичками, що забезпечують формування мовленнєво-комунікативних якостей учасників освітнього процесу.

Перспективи подальшого дослідження бачимо у вивченні можливостей формування не лише лексичної, а й фонетичної, граматичної, орфографічної, діалогової компетенцій під час вивчення лінгводидактичних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. 4-те вид., доопр. і доп. Харків : Ранок, 2013. 192 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
3. Горбунова Н. В. Лексична компетенція дітей дошкільного віку в сучасних дослідженнях. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі* : збірник наукових праць. Запоріжжя, 2010. Вип. 8(61). С. 85–91.
4. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студентів класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. ; за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
5. Новосолова В. Методи, прийоми й засоби навчання в процесі формування лексичної компетентності учнів 5–7 класів. *Українська мова і література в школі*. №3 (113), 2014. С. 19–23.
6. Шарипов Ф. В. Педагогіка и психология высшей школы: учеб. пособие. Москва : Логос, 2012. 448 с. URL: <http://lib.maupfib.kg/wpcontent/uploads/Pedagogika-i-psikhologiya-vysshey-shk.pdf> (дата звернення: 01.04.2020).
7. Merriam-Webster (2011-2018) Merriam-Webster's 11th Collegiate Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com>. (дата звернення: 30.03.2020).
8. Nation, I.S.P. (2001) *Teaching and Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press. URL: <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/2001269892.pdf>. (дата звернення: 02.04.2020).

REFERENCES

1. Bohush A. M. (2013) *Movlennievyyi komponent doshkilnoi osvity. 4-te vyd., doopr. i dop. [Speech component of preschool education. 4 ed., rev. and supp.]*. Kharkiv: Ranok, 192. [in Ukrainian].
2. Busel V. T. (2001) *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A great explanatory dictionary of modern Ukrainian]*. Kyiv ; Irpin : VTF "Perun", 1440. [in Ukrainian].
3. Horbunova N. V. (2010) *Leksychna kompetentsiia ditei doshkilnoho viku v suchasnykh doslidzhenniakh [The lexical competence of preschool children in contemporary research]*. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkoli: zbirnyk naukovykh prats*. Zaporizhzhia, 8(61), 85–91. [in Ukrainian].
4. Bihych O. B., Borysko N. F., Boretska H. E. (2013) *Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka: pidruchnyk dlia studentiv klasychnykh, pedahohichnykh i linhvistychnykh universytetiv [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice: textbook for students of classical, pedagogical and linguistic universities]*. Kyiv : Lenvit, 590. [in Ukrainian].
5. Novosolova V. (2014) *Metody, pryomy y zasoby navchannia v protsesi formuvannia leksychnoi kompetentnosti uchniv 5–7 klasiv [Methods, techniques and teaching aids in the process of formation of lexical competence of students of grades 5–7]*. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. 3 (113), 19–23. [in Ukrainian].
6. Sharipov F. V. (2012) *Pedagogika i psihologiya vysshey shkoly: ucheb. posobie [Pedagogy and psychology of higher education: textbook]*. Moskva: Logos, 448. URL: <http://lib.maupfib.kg/wpcontent/uploads/Pedagogika-i-psikhologiya-vysshey-shk.pdf>. [in Russian].
7. Merriam-Webster (2011-2018) Merriam-Webster's 11th Collegiate Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com>.
8. Nation, I.S.P. (2001) *Teaching and Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press. URL: <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/2001269892.pdf>.